

AMİSOS / AMISOS

Cilt/ Volume 10, Sayı/ Issue 18 (Haziran/ June 2025), ss./ pp. 130-143
ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230
DOI: 10.48122/amisos.1638044

Özgün Makale/ Original Article

Geliş Tarihi/ Received: 11. 02. 2025
Kabul Tarihi/ Accepted: 27. 06. 2025

ŞIRNAK/CİZRE'DEKİ SİTTİ NEFİS PINARI (ÇEŞMESİ) KORUMA ÇALIŞMALARI HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA

A SURVEY ON PRESERVATION WORKS FOR SİTTİ NEFİS SPRING (FOUNTAIN) IN CİZRE, ŞIRNAK

Şahabettin ÖZTÜRK*

Öz

Anadolu'yu kuzey Mezopotamya'ya bağlayan önemli bir geçit noktasında bulunan Cizre, hem tarihi hem de konumu itibarıyla oldukça önemli bir yere sahiptir. Tarihi kentte mimari yapılaşma, Bazabda Kalesi ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Cizre, Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılarak, sivil ve askeri mimari yapılar inşa edilmiştir. Kentte 1950 yıllarında başlayan yoğun betonarme çarpık yapılaşma ile birçok tarihi yapı tamamen yıkılmıştır.

Günümüzde ayakta kalan sınırlı sayıdaki tarihi mimari yapıların korunması çeşitli kurumlar tarafından yapılmaktadır. Koruma çalışmaları başlatılan mimari yapılardan biri de tescilli Sitti Nefis Çeşmesi'dir. Cizre Belediyesi tarafından 2017 yılında başlatılan koruma çalışmaları kapsamında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi tarafından koruma projesi hazırlanmıştır. Cizre Yafes Dağkapı Mahallesi'nde yer alan Sitti Nefis Çeşmesi'nin inşa kitabesi mevcut değildir. Çeşmenin genel mimari özellikleri ve bölgedeki diğer yapı mimari özellikleri ile kıyaslandığında XIX. yüzyıl içerisinde inşa edildiği düşünülmektedir. Yapının güney cephesi kısmen zemin altında kalarak yol ile sınırlandırılmış, doğu cephesi tamamıyla yere gömülmüş, sağır; kuzey ve batı cepheleri ise taş

* Sorumlu Yazar/Responsible Author: Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Van/Türkiye. E-posta: sahozturk13@gmail.com ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6979-3342>

duvar ile çevrelenmiştir. Dikdörtgen planlı içten üzeri sivri kemer tonoz, dıştan düz dam ile örtülü yapıya batıdan bir kapı yardımıyla girilmektedir.

Sitti Nefis Çeşmesi'nin batı giriş bölümünde avlu mevcuttur. Sitti Nefis Çeşmesi'nin doğu duvarının ortasında zemindeki bir dehlizden akan su, dikdörtgen planlı havuza dolarak batı bölümündeki kapalı bir kanal ile dışarıya drene edilmektedir. Sitti Nefis Çeşmesi'nin zemin, beden duvarlar ve örtü sisteminin inşasında kaba yonu taş kullanılmıştır. Son derece yalın inşa edilen yapıda süslemeye yer verilmemiştir. Bu araştırma kapsamında, Sitti Nefis Çeşmesi'nin koruma yöntemleri, mimari ve teknik yapım özellikleri hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cizre Su Mimarisi, Sitti Nefis Çeşmesi, Koruma, Tonoz, Düz Dam.

Abstract

Situated in an important passageway connecting Anatolia to northern Mesopotamia, Cizre holds a prominent place in terms of both its historical significance and geographical location. Architectural construction in the historical city was concentrated around Bazabda Castle and its surrounding neighborhood. Religious, civic, and military architectural structures were built following Cizre's annexation to Ottoman territory during the reign of Selim I. However, since the 1950s, extensive irregular reinforced concrete construction has led to the destruction of many historical buildings.

The limited number of architectural structures that have survived to the present day are now undergoing preservation efforts carried out by various institutions. One of the architectural structures currently subject to preservation work is the registered Sitti Nefis Spring (Fountain). The preservation project was prepared by Van Yüzüncü Yıl University as part of the conservation efforts initiated by Cizre Municipality in 2017. Sitti Nefis Spring, located in Yafes Dağkapı Neighborhood in central Cizre, lacks an epitaph. Based on a comparative analysis of its general architectural features and those of other structures in the region, it is estimated to have been built in the 19th century. The southern façade of the building is partially embedded in the ground and adjacent to a road, while the eastern façade is entirely submerged and enclosed by solid walls. The northern and western façades are surrounded by stone walls. The structure follows a rectangular plan, featuring a lancet-arched vault covering the interior and a flat roof on the exterior.

Access is provided through a western entrance gate, which leads to a courtyard at the western entrance of the Sitti Nefis Spring. Water flows from a cloister in the middle of the eastern wall into a rectangular pool and is then drained outside through a covered channel in the western section. Pitch-faced stone was used in the construction of the floor, walls, and roof system. The building is devoid of decorative elements and was designed with a deliberately plain aesthetic. This study examines the preservation methods, as well as the architectural and technical construction qualities of Sitti Nefis Spring.

Keywords: Cizre Aqua Architecture, Sitti Nefis Spring, Preservation, Vault, Flat Roof.

1. Giriş

Anadolu coğrafyasının güneyinde bulunan Mezopotamya, eski çağlardan beri birçok uygarlığın kültürel izlerini taşımaktadır. Bölgenin zengin ve değişik coğrafi koşulları, iklim, kültür yapısıyla meydana gelen Mezopotamya başta dini olmak üzere, askeri ve sivil mimari yapılar ile donatılmıştır (Şek., 1). Su mimari yapılarla donatılan Anadolu kentlerinden biri de kadim kent olan Cizre'dir. Bölgenin iklim yapısından dolayısıyla yılın büyük bir bölümünü aşırı sıcak olması nedeniyle birçok su mimari yapısı inşa edilmiştir. Bu su yapıları arasında özellikle köprü, çeşme, sebil, şadırvan, kehriz, kulleyn, hamam, havuz vb. örnekler sayılabilir.

Şek. 1: Şırnak ve İlçeleri Haritası (coğrafyaharita.com R. Saygılı, 2020).

Dicle Nehri'nin Cizre kentin içerisinden geçmesi ile başta köprü olmak üzere birçok su mimari yapıları ile donatılmıştır. İbn-i Ömer Köprüsü (Yafes Köprüsü-Bafid Köprüsü)¹, Dejd-i Akabin Köprüsü (Cizre Küçük Köprüsü-Çakmak Köprüsü-Cizre Köprüsü)², Saklan Köprüsü ve Bürücek Köprüsü inşa edilen tarihi ve tescilli taş köprüleridir³.

Stratejik ve coğrafik olarak önemli bir geçit güzergâhında bulunan Cizre'nin bulunduğu yerde daha önce Bazabda Kalesi bulunuyordu. Cizre kentini adeta ikiye ayıran Dicle Nehri, başta ulaşım olmak üzere tarım ve kültürel yapısında bir yere sahiptir. Orta Çağ Arap coğrafyacılarının eserlerinde sık sık adı geçen Bazabda Kalesi İslam'dan önce çeşitli devletler hâkimiyeti altında kalmıştır⁴. Hz. Ömer döneminde 638 yılında İslam topraklarına katılan Cizre, Bizans döneminde kalan Büyük Kilisesi, Ulu Cami olarak ibadete açılmıştır⁵. 990 yılında Diyarbakır ve Cizre Mervani Emirliği'nin yönetimine giren Cizre'yi anlatan tarihçi Makdisi şehrin nüfusunun kalabalık olduğunu, çevresinin verimli arazi ile çevrili olduğunu Dicle Nehri üzerinde işleyen taşıtlar vasıtasıyla Musul kentine tarım ürünlerini gönderildiğini zikretmektedir.

Cizre, Sultan Tuğrul Bey döneminde (1038-63) Selçuklu'nun, 1183 yılında Eyyubiler'in yönetimine girmiştir. Dönemin hükümdarı Sancar Şah, Selahaddin Eyyubi ile birlikte Haçlılara karşı savaşmıştır. Cizre kenti, Moğol istilasından sonra Memlûklülerin egemenliği altına girmiştir, Yavuz Sultan Selim döneminde ise Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı yönetiminde Diyarbakır Eyaleti içinde yer alan Cizre, 1830 yılından itibaren daha önceden Cizre'de hüküm süren aileden gelen Bedirhan Bey Cizre Mutesellimi olarak tayin edilmiştir⁶.

Cizre, 776 yılında ulaşım ağı üzerinde olduğu gibi Dicle Nehri vasıtası ile Diyarbakır ve Musul arasında keleklerle nakliyat yapanlar için önemli bir konaklama yeri olmuştur. Şehrin bu özelliği XX. yüzyılın başlarına kadar sürmüştür. Ancak Musul ve çevresinin Türkiye sınırları dışında kalması ile fonksiyonunu tamamen yitirmiştir⁷.

¹ Preusser 1911, 22.

² Çulpan 1975, 44-48.

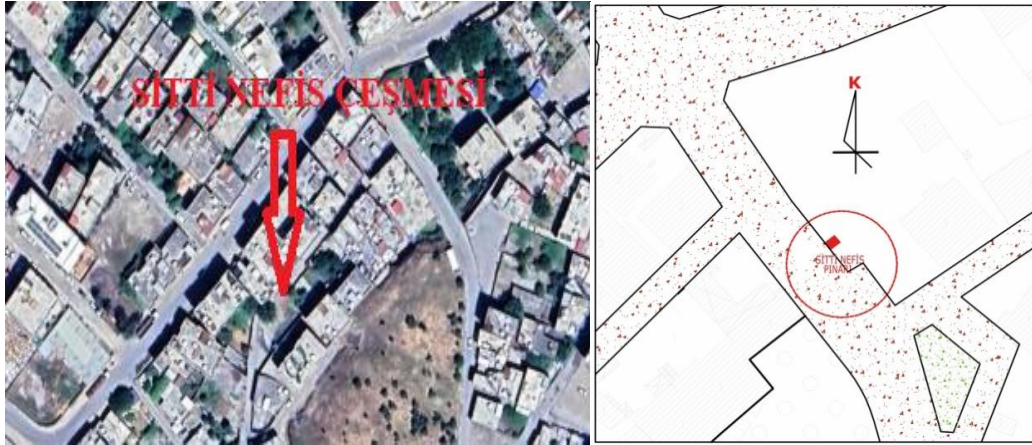
³ Yıldız 2011, 37-54.

⁴ Akyüz 2010, 874; Aydın-Güngör 2020, 149-158.

⁵ Yaşin 2011, 36-39.

⁶ Yaşin 2011, 42-82.

⁷ Tüzün 2016, 3-9.

Şek. 2: Sitti Nefis Çeşmesi'nin Uydu Görünüşü (Google Earth) Şek. 3: Sitti Nefis Çeşmesi Rölöve Vaziyet Planı (Ş. Öztürk, 2017)

Anadolu ile Mezopotamya arasında stratejik ulaşım ve konaklama yeri olan Cizre, her türden mimari donatılmıştır. Cizre kentindeki mimari oluşum Dicle Nehri merkez olmak üzere dağınık bir konumda düzenlenmiştir. Kentin yerel mimari dokusunu oluşturan çok sayıda sivil, dini ve askeri yapılar inşa edilmiştir. Kent yerleşiminin dar ve dolambaçlı sokakları, bazen evlerin arasını dolaşmaktadır. Cizre sokaklarının birer sembolü olan çeşmeler, işlevlerini koruyarak şehrin su ihtiyacını karşılamak dışında sosyal ve kültürel etkinliklerin merkezi haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nde 1877 yılında belediyelerin kurulması ile şehir içerisindeki suyun işletilmesi, onarım ve yıllık periyodik bakımları su müdürlüğü tarafından yapılmaya başlanmıştır. Cumhuriyet döneminde ise 1926 yılında çıkartılan 831 sayılı kanunla ülkedeki şehir içi tüm vakıf ve diğer su yapıları Belediyeler ve Köy İhtiyar Heyeti'ne devredilmiştir⁸.

1980'li yıllardan sonra Anadolu'nun birçok kadim kentinde olduğu gibi Cizre şehri içerisinde yer alan tarihi çeşme yapıları işlev ve önemini kaybetmiş, kent içinde altyapı kanalizasyon vb. imar faaliyetleri sonucunda, birçok tarihi çeşme tamamen yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Günümüzde ayakta olan Cizre'deki tescilli tek çeşme ise Sitti Nefis (Pınarı) Çeşmesi'dir.

Ülkemizdeki kadim kentlerin sokaklarının vazgeçilmez mimari yapılarından olan çeşmeler, 1967 yılına kadar kent içerisindeki işlevselliğini korumuştur. 1980'li yıllardan sonra belediyeler suyu şebeke tesisat sistemiyle mekânların iç kısmına taşınma süreci başlatmıştır. Böylece çok farklı fonksiyonel özellikte inşa edilen sokak başlarının incileri olan her türden zengin yapıım özelliğine sahip çeşmeler bakımsızlık ve ilgisizlikten dolayı zaman içerisinde tahrip olarak büyük bir bölümü yok olmuştur.

Şek. 4, 5: Sitti Nefis Çeşmesi Genel Görünüşleri (Ş. Öztürk, 2020).

⁸ Öztürk 2004, 117-120.

Cizre şehir merkezindeki tek yapı olan Sitti Nefis Çeşmesi'nin korumaya yönelik proje çalışmaları Cizre Belediyesi tarafından 2017 yılında başlatılmıştır (Şek. 3). Sitti Nefis Çeşmesi'nin korumaya yönelik çalışmaları Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü uzman öğretim elemanları tarafından hazırlanarak Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanmıştır (Şek. 4-5).

2. Çeşme Mimarisi

Anadolu'daki geleneksel mimarlık yapı örnekleri yöredeki anonim usta ve işçiler tarafından çeşitli form ve mimari plan tiplerinde çeşmeler inşa edilmiştir. Çeşmeler inşa edilirken iklim şartları, topoğrafik konum, malzeme ve yapım tekniği vb. yapısal mimari özellikler dikkate alınarak tasarlanan çeşme plan tipleri farklı mimari özellikler göstermektedir⁹.

Çeşme, konusunda araştırma yapan bilim insanları tarafından memba kaynağından akar durumda olan suyun, özel olarak kilden yapılmış künk ve borular yardımıyla bir havuza toplanarak akıtılan suların alınmasına mahsus lüleli veya musluklu bir şekilde mermerden, taştan vb. malzemeden inşa edilmiş su alma yeri olarak tanımlanır¹⁰.

2.1. Çeşme Plan Tipolojisi

Anadolu'nun farklı coğrafyasında Selçuklu ve Osmanlı döneminde kent içi sokak aralarında inşa edilen taş yapıli çeşmeler birçok araştırmacı tarafından çeşitli şekillerde incelenerek kendi aralarında farklı şekilde gruplara ayrılmıştır¹¹.

Şek. 6, 7: Sitti Nefis Çeşmesi Genel Görünüşleri (Ş. Öztürk, 2020).

Cizre'de yer alan ve tescilli tek örnek çeşme olan Sitti Nefis Çeşmesi, çeşme plan sınıflandırmasında bağımsız çeşme mimari grubu içerisinde değerlendirilmektedir¹².

3. Sitti Nefis (Pınarı) Çeşmesi

3.1. Konum ve Tarihçesi

Sitti Nefis Çeşmesi, Cizre Merkez Yafes Mahallesi'nin Göl Sokak üzerinde yer almaktadır. Cizre'de halk arasında "Prenses Nefis Çeşmesi" olarak bilinen yapı, günümüzde aktif değildir¹³.

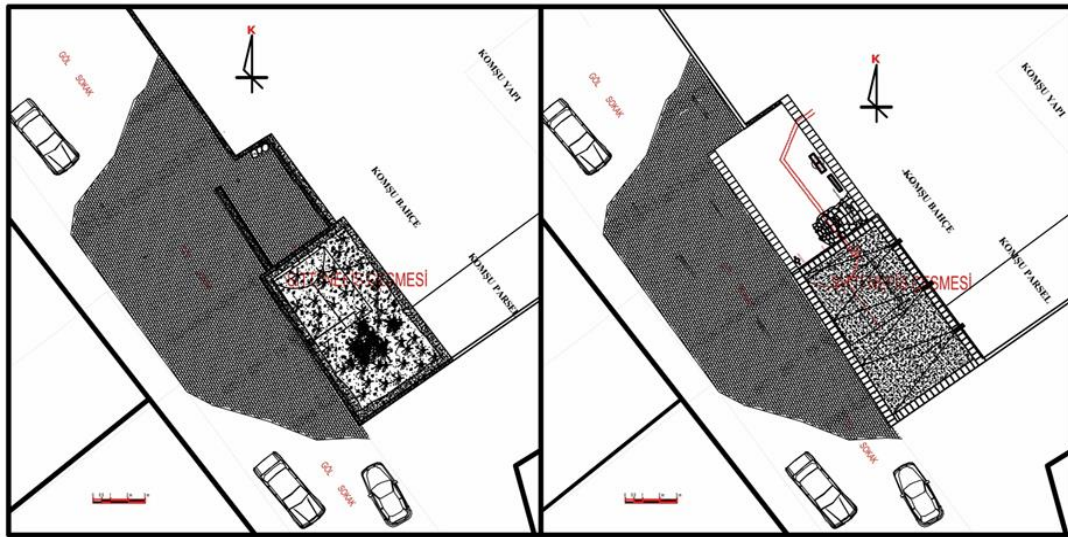
⁹ Arseven 1983, 389, 390.

¹⁰ Arseven 1983, 570-575.

¹¹ Aytöre 1962, 45-69; 1983, 388-390; Eyice 1968, 1214; Ödekan 1992, 279-281.

¹² Öztürk 2017, 4-12.

¹³ Tüzün 2016, 366.

Şek. 8, 9: Sitti Nefis Çeşmesi Rölöve-Restorasyon Vaziyet Planları (Ş. Öztürk, 2017).

Sitti Nefis Çeşmesi, 805 ada, 34 nolu parselde, ayırık yapı nizamında inşa edilmiştir. Tescilli çeşmenin mimari konumu sokağın eğimi dikkate alınarak tasarlanmıştır (Şek. 6-7). Çeşmenin güney cephesi kısmen zemine gömülü ve yol ile sınırlandırılmış, doğu cephesi tamamıyla yere gömülü olup kuzey ve batı cepheleri ise taş duvar ile çevrelenmiştir. Son dönem aslına uygun olmayan çevre duvar ve yol kotunun yükseltilmesi sonucunda yapı özgün mimari özelliklerini kısmen yitirmiştir (Şek. 8-9). Günümüzde çeşme kısmen tahrip olduğundan mahalle sakinleri tarafından kullanılmamaktadır.

Şek. 10, 11: Sitti Nefis Çeşmesi Genel Görünüşleri (Ş. Öztürk, 2020).

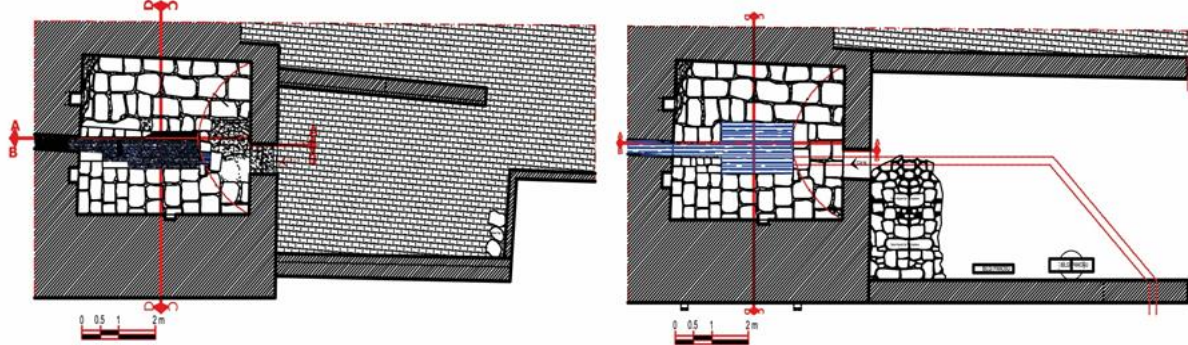
Sitti Nefis Çeşmesi'nin hamisi, banisi ve inşa tarihine dair herhangi bir kitabe veya yazılı bilgi mevcut değildir. Sitti Nefis Çeşmesi'nin genel mimari özellikleri ve bölgedeki diğer yapı özellikleri ile kıyaslandığında XIX. yüzyıl içerisinde inşa edilen bir su yapısı olduğu düşünülmektedir¹⁴. Çeşme halk arasında "Sitti Nefis Pınarı" olarak da bilinmektedir. Çeşme mimari plan özellikleri bakımından "Bağımsız Çeşmeler" grubu içerisinde değerlendirilmektedir. Sitti Nefis Çeşmesi'nin mülkiyeti Cizre Belediyesi'ne aittir (Şek. 10-11).

Sitti Nefis Çeşmesi'nin korunmasına yönelik çalışmalar Cizre Belediyesi tarafından 2017 yılında başlatılmıştır. Bu kapsamda çeşmeye ait koruma projeleri konusunda uzman mimarlar tarafından hazırlanarak, 20.09.2017 tarihinde Diyarbakır Kültür Varlıkları Bölge Kurulu tarafından 5097 sayılı karar ile onaylanmıştır.

¹⁴ Öztürk 2017, 12-18.

3.2. Plan

Sitti Nefis Çeşmesi'nin batı giriş bölümünde 4.82x8.68 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı bir avlu mevcuttur. Avlunun kuzeydoğusunda yer alan eğimli yol, üç kademeli olarak moloz taş duvar ile inşa edilen istinat duvarı ile tahkim edilmiştir. Avlunun kuzeybatısı ise moloz taş örgülü duvarı ile çevrelenmiştir (Şek. 12-13).

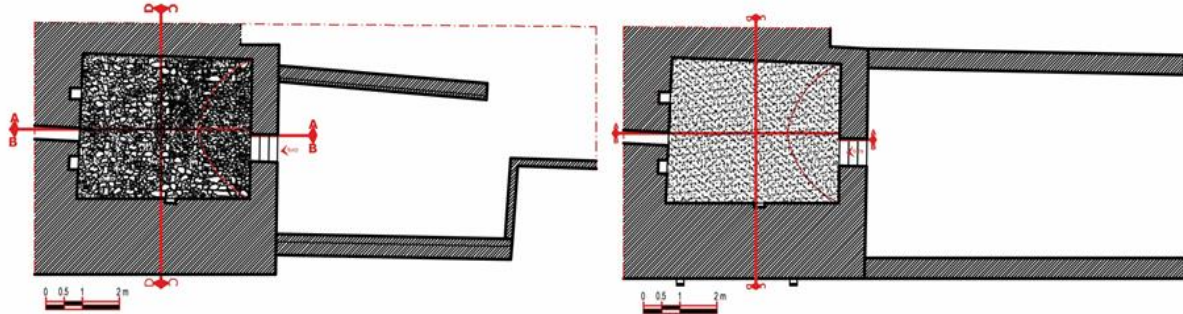
Şek. 12, 13: Sitti Nefis Çeşmesi Rölöve-Restorasyon Planları (Ş. Öztürk, 2017).

Sitti Nefis Çeşmesi'ne girişi, avludan 0.73 m genişliğindeki kapı ile 3.64x4.67 m ölçülerinde dikdörtgen planlı mekâna geçiş sağlanır (Şek. 14-15). İç mekânın üzeri 2.48 m çapında sivri kemer beşik tonoz ile örtülüdür. Mekânın kuzey beden duvarında bir, doğu beden duvarında ise iki adet niş mevcuttur.

Şek. 14, 15: Sitti Nefis Çeşmesi İç Mekân Görünüşleri (Ş. Öztürk, 2020).

Sitti Nefis Çeşmesi'nin doğu beden duvarının ortasında zeminden itibaren 0.37x0.52 m ölçülerindeki bir dehlizden artezyen havuza akmaktadır. Havuz, 1.24x1.97 m ölçülerinde dikdörtgen planlı olup 1.00 m derinlikteki su batı bölümündeki kapalı bir kanal ile suyun dışarıya akışı künkler yardımıyla sağlanmaktadır (Şek. 16-17)¹⁵.

Şek. 16, 17: Sitti Nefis Çeşmesi Rölöve-Restorasyon Tavan Planları (Ş. Öztürk, 2017).

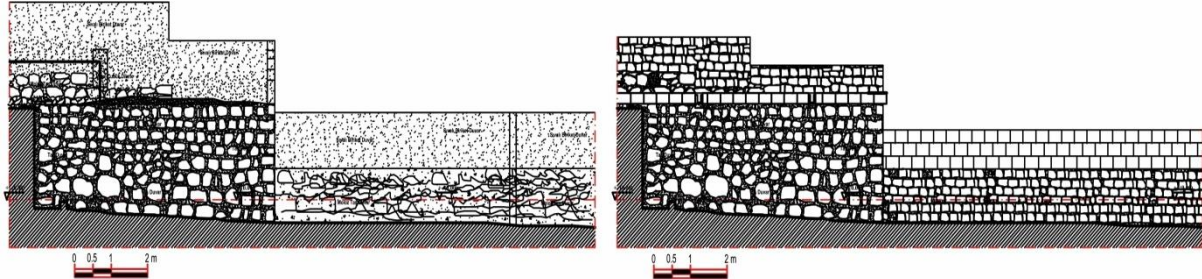
¹⁵ Öztürk 2017, 3-12.

Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde İslam inancındaki Şafi-i mezhebine bağlı insanların özellikle sabah namazı abdestlerini havuz içerisinde almaları geleneğinin temelinde Kulleteyn (İki külle yaklaşık 13 ton su) su yapısı vardır¹⁶.

Şek. 18, 19: Sitti Nefis Çeşmesi Rölöve-Restorasyon İç Mekan Görünüşleri (Ş. Öztürk, 2017).

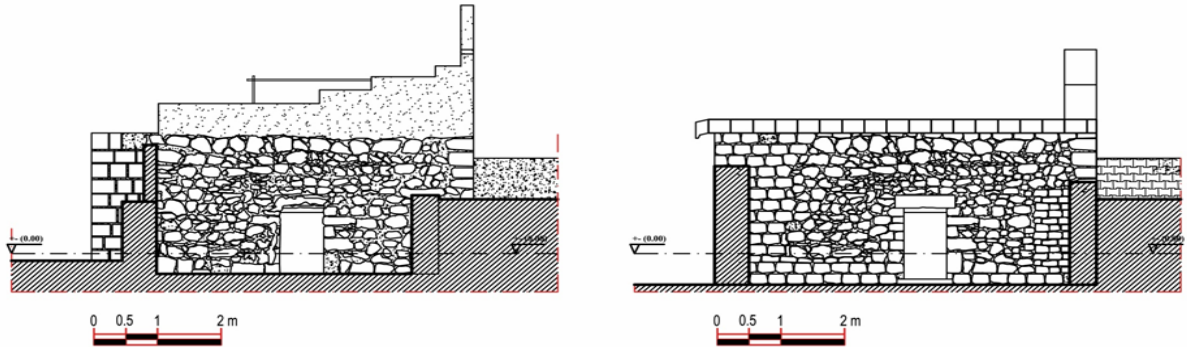
Sitti Nefisi Çeşmesi'nin zemini kaba yonu taş ile sıralı olarak düzenlenmiş, beden duvarları ise sıralı olarak kaba yonu taş ile inşa edilmiştir. Çeşmenin beden duvarlarının iç ve dış satırları sıvasız tonoz bölümü ise cass harcı ile sıvalıdır (Şek. 18-21).

Şek. 20, 21: Sitti Nefis Çeşmesi Rölöve-Restorasyon Kuzeybatı Cephesi (Ş. Öztürk, 2017).

3.3. Cephe Özellikleri

Sitti Nefis Çeşmesi'nin batı cephesi 6.00 m genişliğinde, 2.81 m yüksekliğinde cephenin yaklaşık ortasında 0.60 m genişliğindeki giriş kapısı yer almaktadır (Şek. 22-23).

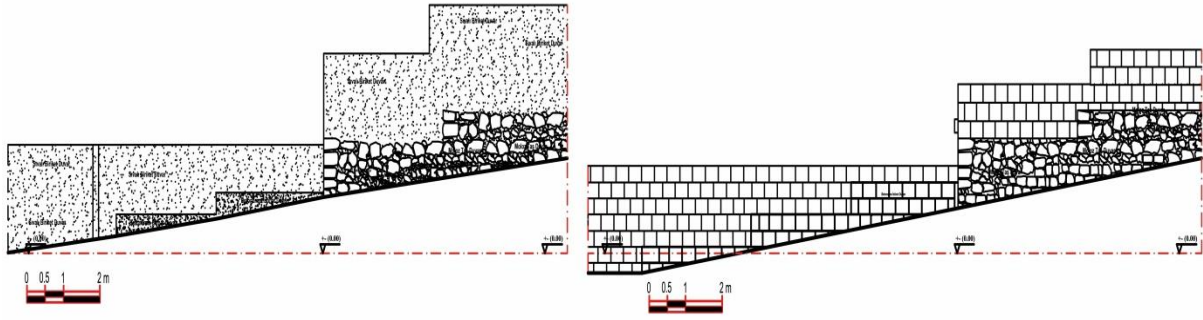

Şek. 22, 23: Sitti Nefis Çeşmesi Rölöve-Restorasyon Güneydoğu Cephesi (Ş. Öztürk, 2017).

Kuzeybatı cephesi zeminden 2.79 m sıralı kaba yonu taş olarak devam ederek, 0.10 m dışa taşkın 0.25 m yüksekliğindeki tek sıra yonu taş saçak yardımıyla düz toprak dama geçiş sağlanır. Yapının güneydoğu cephesi 6.58 m genişliğinde olup yüksekliği ise zeminin topografik yapısına göre eğimli olarak şekillenmiştir¹⁷.

¹⁶ Öztürk 2018, 107-157; 2019, 494-505.

¹⁷ Öztürk 2017, 3-12.

Şek. 24, 25: Sitti Nefis Çeşmesi Rölöve-Restorasyon Güneybatı Cephesi (Ş. Öztürk, 2017).

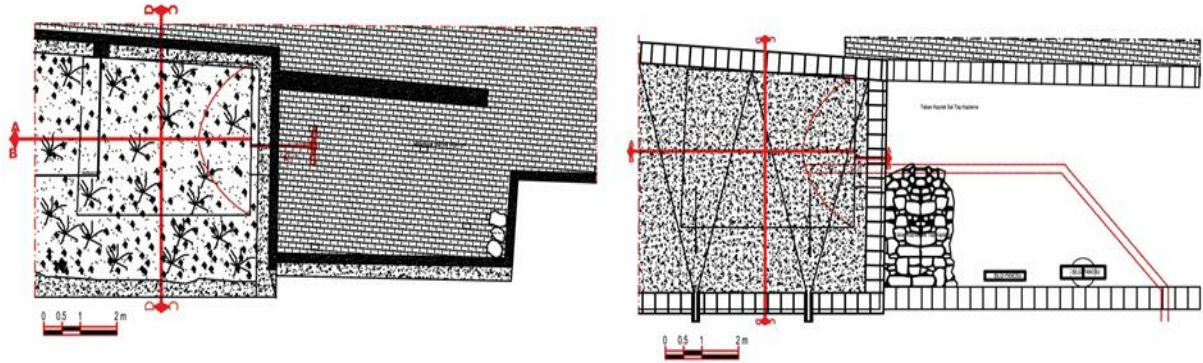
Sıralı kaba yonu taş kullanılarak inşa edilen duvar saçağında iki adet yekpare taştan inşa edilmiş çörten yerleştirilmiştir. Çeşmenin diğer cepheleri arsanın topoğrafyasından dolayı toprağa gömülü bir durumdadır (Şek. 24-25).

Şek. 26, 27: Sitti Nefis Çeşmesi Kuzeybatı ve Güneybatı Görünüşleri (Ş. Öztürk, 2017).

3.4. Düz Toprak Dam

Sitti Nefis Çeşmesi'nin örtü sistemi düz toprak dam olarak planlanmıştır. Düz dam, 6.65x6.50 m ölçülerinde ve kuzeydoğu yönüne doğru eğimlidir (Şek. 26-27).

Şek. 28, 29: Sitti Nefis Çeşmesi Rölöve-Restorasyon Örtü Planları (Ş. Öztürk, 2017).

Sıkıştırılmış düz toprak dam üzerindeki yağmur sularını dışarıya drene etmek amacıyla yonu taşından oluşan saçak üzerinde, kesme taştan imal edilmiş iki adet yekpare çörten yerleştirilmiştir. Düz toprak damın kuzeybatı ve kuzeydoğu bölümleri yonu taştan yapılan saçak, güneybatı ve güneydoğu yönde ise 0.50 m genişlikteki kademeli koruyucu duvarı ile çevrelenmiştir. Çeşmenin güneybatı duvarı yol kodunun eğimine göre kademeli olarak yonu taş kullanılarak inşa edilmiştir (Şek. 28-29).

3.5. Süsleme

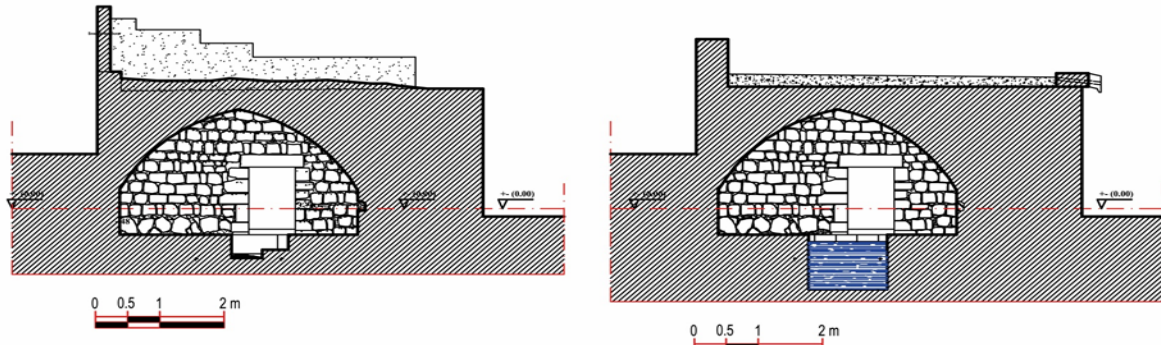
Sitti Nefis Çeşmesi, oldukça yalın olarak inşa edilmiş, yapının iç ve dış bölümlerinde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Şek. 30, 31: Sitti Nefis Çeşmesi Düz Dam Görünüşleri (Ş. Öztürk, 2017).

3.6. Yapım Malzemesi ve İnşa Tekniği

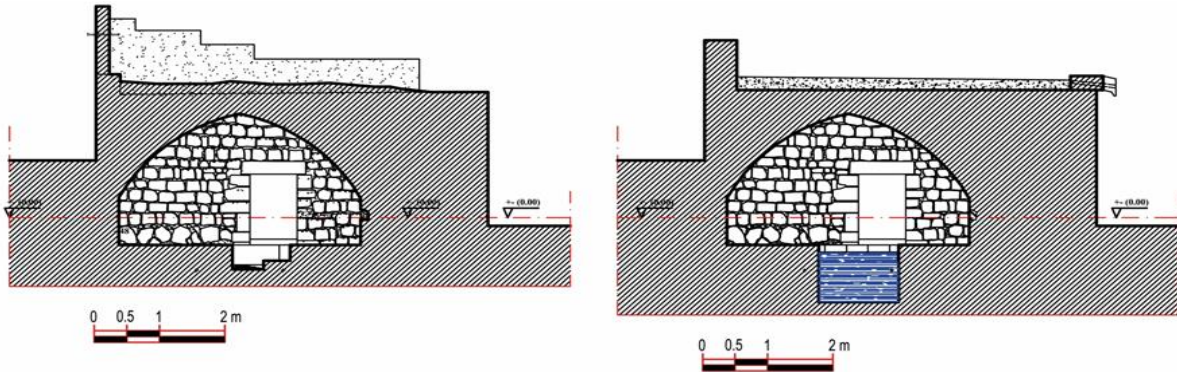
Sitti Nefis Çeşmesi'nin yapımında ana inşa malzemesi olarak moloz taş, diğer tamamlayıcı malzeme olarak da yonu taş, kaba yonu taş, kayrak sal taşı ve sıkıştırılmış toprak kullanılmıştır (Şek. 30-35). Çeşme inşasında kâgir yığma duvar dolgu tekniği kullanılmıştır¹⁸.

Şek. 32, 33: Sitti Nefis Çeşmesi Rölöve-Restorasyon A-A Boy Kesitleri (Ş. Öztürk, 2017).

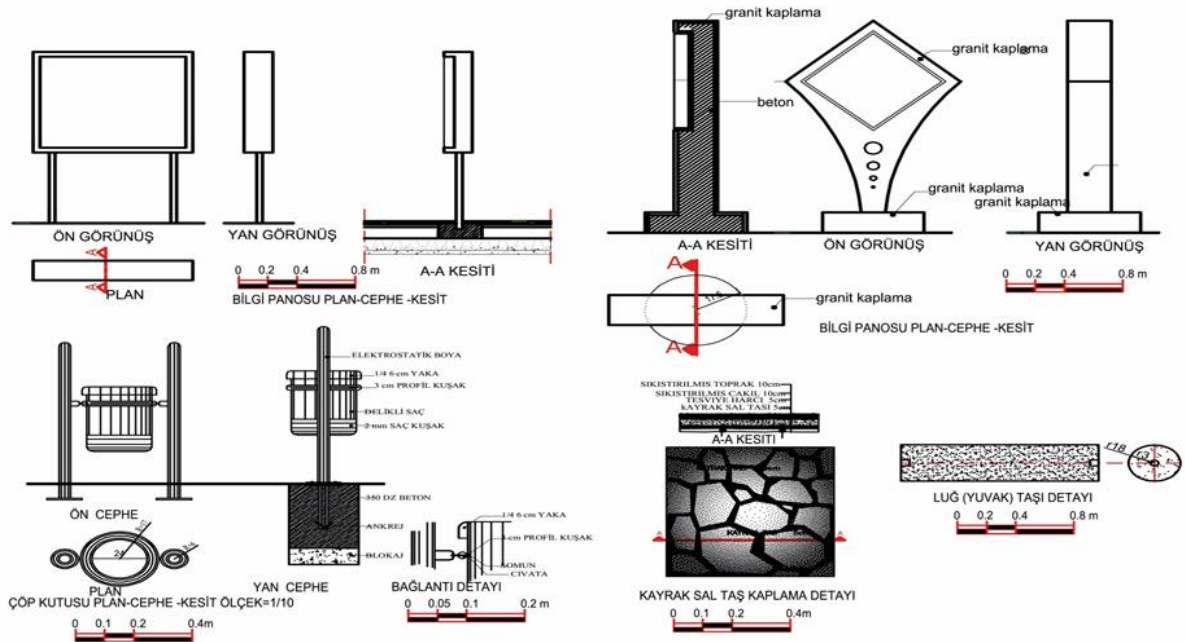
3.6.1. Moloz Taş; Yapının beden ve sivri beşik tonoz kemerinde sıralı olmayan bir duvar örgüsü olarak kullanılmıştır (Şek. 34-46).

3.6.2. Yonu Taş; Yapının düz dam saçak ve çörten yapısında yonu taş kullanılmıştır.

Şek. 34, 35: Sitti Nefis Çeşmesi Rölöve-Restorasyon B-B Boy Kesitleri (Ş. Öztürk, 2017).

¹⁸ Öztürk 2017, 3-12.

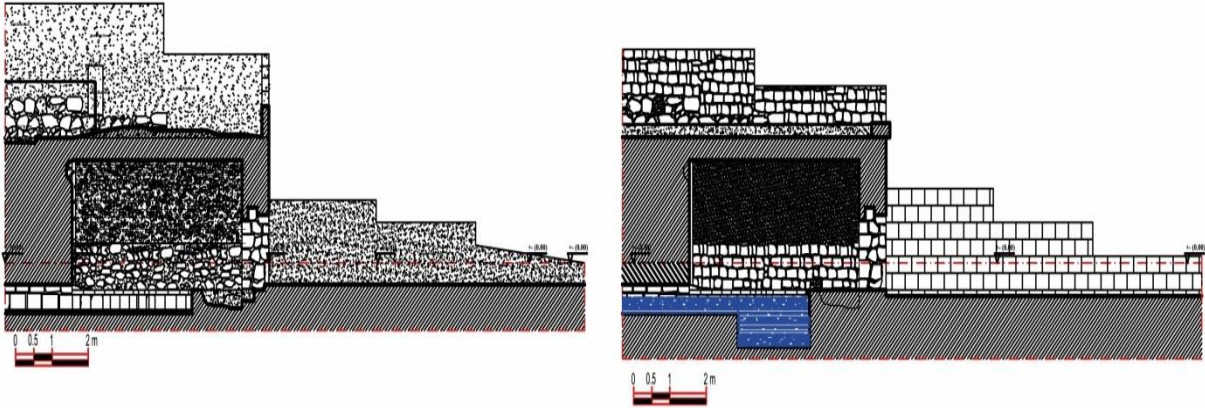

Şek. 36-40: Sitti Nefis Çeşmesi Tanıtım Tabelası, Çöp Kovası, Kayrak Sal Taş Döşemesi ve Luğ Detayları (Ş. Öztürk, 2017).

3.6.3. Kaba Yonu Taş; Çeşmenin zemin kaplamasında kaba yonu taş kullanılmıştır.

3.6.4. Kayrak Sal Taşı; Yapının giriş avlu bölümünün zemin kaplamasında kayrak sal taşı kullanılmıştır.

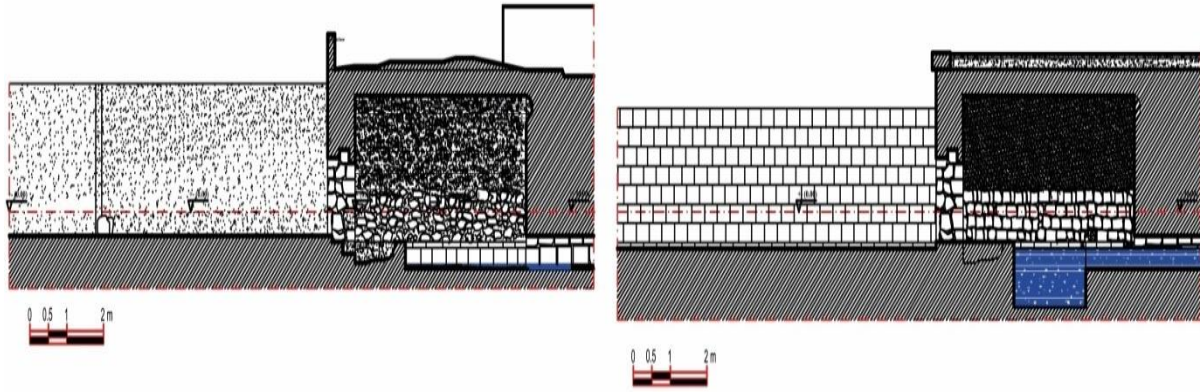
3.6.5. Sıkıştırılmış Toprak; Yapının düz damın inşasında çorak toprak, mıcır taşı, odun külü ve kaya tuzun karılarak, luğ yardımıyla sıkıştırılan topraktır.

Şek. 41, 42: Sitti Nefis Çeşmesi Rölöve-Restorasyon C-C En Kesitleri (Ş. Öztürk, 2017).

Sitti Nefis Çeşmesi'nin sivri kemer tonoz yüzeyi sıvalıdır ve yapıda bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı kullanılmıştır¹⁹.

¹⁹ Öztürk 2017, 14, 15.

Şek. 43, 44: Sitti Nefis Çeşmesi Rölöve-Restorasyon D-D En Kesitleri (Ş. Öztürk, 2017).

3.7. Çeşme Onarımında Kullanılan Harç Analiz Sonuçları

Sitti Nefis Çeşmesi, onarım çalışmalarında kullanılan harç çeşmenin iki farklı değişik bölgesindeki özgün numunelerden alınmıştır. Alınan özgün harç numuneleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı'nda kimyasal analizleri yapılmıştır. Harç analiz deneylerinde binoküler mikroskop kullanılmıştır. Sitti Nefis Çeşmesi, onarım çalışmalarında kullanılan iki harç numunesinin analiz karışım birim oranları tespit edilmiştir²⁰.

a) Harç Numunesi

- % 25-30 oranında sönmüş ve bekletilmiş kireç malzeme.
- % 25-28 oranında taş tozu malzeme.
- % 40-43 oranında ince dere kumu

b) Harç Numunesi

- % 25-30 oranında sönmüş ve bekletilmiş kireç malzeme.
- % 55-60 oranında taş tozu malzeme.
- % 08-12 oranında yıkanmış ince dere kumundan oluşmaktadır²¹.

Şek. 45, 46: Sitti Nefis Çeşmesi Genel Görünüşleri (Ş. Öztürk, 2017).

4. Sonuç

Sitti Nefis Çeşmesi, mimari plan özellikleri ve Cizre kentindeki tek çeşme olması bakımından oldukça önemli bir yer alır. Çeşme yaklaşık son yarım asırdır asıl işlevselliğini yapmamaktadır. Bu durum çeşmenin güneybatısında geçen yol zemin kotunun yükselmesinin olumsuz etkisi, çeşmenin çevresine yapılan muhdes olarak eklemelerden ve altyapı çalışmalarından kaynaklanmaktadır.

Kadim Cizre kentindeki mevcut tarihi mimari yapıların son 50 yıl içerisindeki tahribatı ve yok olmasının nedenleri arasında kentin koruma amaçlı imar planının zamanında hazırlanmamasının etkisi vardır.

²⁰ Öztürk 2016, 1-4.

²¹ Öztürk 2016, 1-4.

2010 yılından itibaren tarihi kentte Cizre Belediyesi başta olmak üzere Cizre Kaymakamlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü gibi birçok kurum ve kuruluş tarafından tarihi yapıların korunup gelecek kuşaklara aktarılması için bilimsel kazı, proje ve onarım uygulama çalışmaları başlatılmıştır. Sitti Nefis Çeşmesi, zaman içerisinde oluşan tahribatlara rağmen özgün mimari özelliğini kısmen korumaktadır. 2017 yılında Cizre Belediyesi tarafından hazırlanan Sitti Nefis Çeşmesi'nin rölöve, restitüsyon ve restorasyon koruma projesi ile onarımının ilk aşaması tamamlanmış bulunmaktadır.

Sitti Nefis Çeşmesi, bölge halkı için çok önemli bir yere sahiptir. Bölgede özellikle sabah namazlarından önce çeşme havuzunda abdest alındıktan sonra namaz kılma geleneği vardır. Bu kültür bölgede uzun süreden beri uygulanan dini bir gelenektir. Anadolu su mimari yapıları içerisinde nadir olarak Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde mevcut olan kulleteyn mimari yapıları başta dini olmak üzere sosyal ve kültürel birçok etkinlik için kullanılmıştır. Kulleteyn yapı örnekleri, Van ili, Bahçesaray ilçesinde Faqiyi Teyran Evi ve Mescit yapısında ve Muş ili, Bulanık ilçesi, Mollakent beldesinde bağımsız tescilli yapı olarak yer almaktadır²². Kulleteyn yapıları tek başına kullandıkları gibi bir yapının tamamlayıcı ek yapısı olarak kullanılmaktadır. Sitti Nefis Çeşmesi, geçmiş kültürel mirasın günümüz ve geleceğe aktarılması bakımından oldukça önem arz etmektedir. Sitti Nefis Çeşmesi'nin koruma projelerinin hazırlanmış olması ve 2025 yılı içerisinde Cizre Belediyesi tarafından onarımın yapılması planlanmaktadır.

Sonuç olarak; Sitti Nefis Çeşmesi'nin onarılarak kullanılması gelecek kuşaklara aktarılmasının başta ilçe ve bölge kültürel mirasının korunmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author declares no conflict of interest.

Kaynakça

- Akyüz, H. G. 2010, “Geçmişten Günümüze Kardu’daki Cizre Süryanileri ve Cizre Episkoposu Mor Diyoskoros Gabriel (1286-1301)”, *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu (14-16 Mayıs 2010)*, Şırnak, 874.
- Arseven, C. E. 1983, “Çeşme” *Mad. Sanat Ansiklopedisi*, C. I. İstanbul, 389-390.
- Aytöre, A. 1962, “Türklerde Su Mimarisi”, *I. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Tebliğler*, (Ankara, 19-24 Ekim 1959), Ankara, 45-69.
- Çulpan, C. 1975, *Türk Taş Köprüleri*, Türk tarih Kurumu, Ankara.
- Eyice, S. 1968, “İstanbul” *Mad. İslam Ansiklopedisi*, C. V-II, İstanbul.
- Mahmut, A.-Akarcın, G. 2020, “Characterization of Medieval Glass from Cizre Castle Excavation by Sem-Eds and P-Edxrf Analyses”, *Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology*, 26, 149-158.
- Ödekan, A. 1992, “Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme”, *Semayi Eyice’ye Armağan*, İstanbul Yazıları. Turing, İstanbul, 281-297.
- Öztürk, Ş. 2004, *Bitlis Su Mimarisi*, Bitlis Valiliği Kültür Yayınları, Malatya.
- Öztürk, Ş. 2017, *Cizre Sitti Nefis Çeşmesi Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Koruma Projesi Raporu*, 1-17.

²² Öztürk 2018, 120, 121; 2019, 494-505.

- Öztürk, Ş. 2018, “Muş Bulanık Mollakent'teki Mimari yapılara Bir Bakış”, *Mollakent Anadolu'da Kadim Bir Kültür ve Medrese Merkezi*, 107-157.
- Öztürk, Ş. 2019, “Van-Bahçesaray Fekiye Teyran Mescidi ve Evi Koruma ve Onarım Çalışmaları Hakkında Bir Araştırma”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/67, 494-505.
- Öztürk, R. 2012, *İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvar Müdürlüğü Sitti Nefis Çeşmesi'nin Sıva ve Harç Analiz Raporu*, 1-4.
- Preusser, K. 1911, *Nordmesopotamische Baudenkmäler*, Ernst Vohsen, Leipzig.
- Tüzün, M. 2016, *Cizre Tarihi, I, II*. Nubihar Yayınları, İstanbul.
- Yaşın, A. 2011, *Tarih, Kültür ve Cizre*, Kent Işıkları Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, İ. 2011, “Cizre'deki Tarihi Köprüleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 98/194, 37-54.